

Bij het afscheid van dr. P. J. J. van Thiel

In de geschiedschrijving van het humanisme is men pas vrij laat gaan beseffen, dat humanisten niet alleen dorsten naar universele kennis en door dat verlangen een cosmopolitische configuratie van intellectuelen vormden, maar dat diezelfde geleerden zich hecht verankerden in hun eigen woonplaats of plek van herkomst. Zij waren bij uitstek de dragers van het 'esprit de clocher', of – om het in het meer toepasselijke Latijn te zeggen – de celebranten van het 'genius loci'. Daaraan moest ik denken, toen ik zat te mijmeren over het curriculum vitae en de bibliografie van Pieter van Thiel. Van Thiel is een zuiver, zij het laat voorbeeld van een humanist. Hij heeft alle trekken van wat je gemeenlijk onder zo iemand verstaat. Zijn buitengewone geleerdheid komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in een grote kennis van bronnen, ook houdt hij regelmatig typisch humanistische pleidooien om het een of het ander degelijk te documenteren of terminologisch op orde te brengen. Toen hij op 30 mei 1969 promoveerde, verdedigde hij de stelling, dat er behoefte bestaat aan een Nederlands verklarend woordenboek van vaktermen en gereedschaps- en materiaalbenamingen, die in het verleden werden gebruikt door handwerkslieden en kunstenaars. Grondwerk verrichten, opheldering verschaffen en bij opwindende maar marginale ideeën steeds herhalen, dat er eerst maar eens zorgvuldig en kritisch gedaan moet worden wat eerst gedaan moet worden, dat karakteriseert de humanist Van Thiel. Hij wist uit eigen ervaring wat documenteren was. Voordat hij in 1964 bij het Rijksmuseum kwam was hij achtereenvolgens belast met de organisatorische leiding van het Lichtbeelden Instituut te Amsterdam en van de afdeling Fotodocumentatie van het Kunsthistorisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht. Ordening, verheldering, systematisering, kennis van de bronnen, dat is natuurlijk overal vereist en zeker ook het 'first things first'. Het zijn universele waarden. Het is net of humanisten zich voor universalia alleen maar konden inzetten bij de gratie van een diepe verworteling met de plek waar ze vandaan kwamen. Voor Van Thiel was dat Haarlem. Humanisten zorgden ervoor dat hun vader- of moederstad werd voorzien van prachtige verhalen, die een zo direct mogelijk verband met de klassieke oudheid tot stand brachten. Zij schreven biografieën, die lokale helden tot heiligen moesten promoveren. Of zij daarbij de historische waarheid geweld aandeden scheen hen op zulke ogenblikken niet te deren. De

machtigste onder hen, de humanistenpaus Pius II, herbouwde zijn geboorteplaatsje tot een kleine renaissancestad met grote allure: Pienza. Van Thiels allereerste artikel schreef hij voor het *Haarlems Dagblad* van 10 augustus 1953 en het gaat over romaanse sarcofaagdekfels in de Grote Kerk van Haarlem. Hij promoveerde op Haarlemse studiën. In 1985 sprak hij op een symposium in Stockholm over Cornelis van Haarlem en Cornelis zal nu ook voorlopig zijn onderwerp blijven: Van Thiel als humanist met 'esprit de clocher'.

Een heel aantal belangrijke artikelen van Van Thiel toont zijn belangstelling voor de moraliserende of didactische strekking van 16de- en 17de-eeuwse voorstellingen. Het gaat hem niet alleen om het ontraadselen van details zoals de iconografie van het kakebeen op een portret van Frans Hals, maar vooral om betekenissen van algemener aard: werken van barmhartigheid, de zorg van kinderen voor hun ouders, bidden aan tafel. Het zijn ook moraliteiten, waar humanisten uit die tijd veel energie aan besteedden. Wie uit Haarlem komt en de Haarlemse classicisten kent als Van Thiel, besteedt allicht ook aandacht aan de vraag wat katholieke betekenisdragers zijn in de Nederlandse schilderkunst van de 17de eeuw. Maar voor de relatie van persoon en werk is het daarbij van belang om te weten, dat zijn herkomst uit een oud-katholiek godsdienstig milieu en zijn kortstondige leertijd aan het seminarie te Amersfoort bij hem een vanzelfsprekende interesse in dergelijke vragen heeft nagelaten.

In 1964 wordt Van Thiel directeur van de afdeling Schilderijen van het Rijksmuseum. De toenmalige hoofddirecteur Van Schendel schrijft op 17 februari 1964, hoe blij hij is dat hij na vier jaren eindelijk iemand heeft gevonden, die over de eigenschappen en over de opleiding beschikt – (let op de volgorde) –, die hem voor die functie in aanmerking doen komen. Daarmee ontstond een nieuwe verworteling in het leven van Van Thiel. Zijn gehele, niet geringe wetenschappelijke energie, investeerde hij in de collectie schilderijen. Het meest indrukwekkende resultaat daarvan is de complete catalogus, die in 1976 verscheen en waarvan het eerste supplement dit jaar wordt gepubliceerd. In discussies over de vraag of er eigenlijk niet een uitvoerige wetenschappelijke catalogus moest komen in plaats van een inventariserende kwam steevast een antwoord in de trant van 'eerst dit maar eens'. Daarom leven we nu niet met een luchtkasteel maar met een monumentaal, zorgvuldig gedocumenteerd overzicht van de collectie waar menig groot museum jaloers op is. Aan die catalogus heeft Van Thiel een inleiding bijgedragen, waarin hij de geschiedenis van de collectie beschrijft. Het was het begin van een lange reeks publicaties over essentialia van de geschiedenis van het Rijksmuseum. Historische reflectie heeft altijd zijn werk als directeur begeleid. Daaraan danken wij ook het fascinerende artikel over de geschiedenis van de Rembrandt-tentoonstellingen, dat hij eind vorig jaar publiceerde.

Publiceren is nog iets anders dan zorgen voor correcte teksten of gewoon liefde voor boeken. Van Thiel houdt van boeken en betoonde als directeur immer grote belangstelling voor hun ontwerpen en hun banden. Daarnaast is hij een meer dan voortreffelijk redacteur bij wie vele auteurs van wetenschappelijke publicaties in het krijt staan. Redigeren doet hij met plezier op een wijze zoals Van Gelder hem dat geleerd had. Jarenlang maakte hij deel uit van enkele redacties van kunsthistorische tijdschriften. Van 1966 tot 1992 was hij redacteur van het *Bulletin van het Rijksmuseum*. Het zal nauwelijks nodig zijn opnieuw eigenschappen

van humanisten expliciet ter sprake te brengen bij deze vermelding van Van Thiel als boekenliefhebber en tekstbezorger.

Als directeur heeft hij meer dan vijftwintig jaar leiding gegeven aan zijn afdeling en aan het restauratieatelier van de schilderijen. Op de derde verdieping van de villa zat hij achter zijn bureau in een torenkamer. De deur stond meestal open en in de geur van zijn La Paz-sigaartje ervoeren medewerkers hun chef als een liberaal mens, voor wie leven en laten leven een uitgangspunt voor leiding geven vormde. Van een andere verdieping gezien leek de afdeling Schilderijen vaak op een goed gezin: intern mag er beperkt gekrakeeld worden en mag iedereen in het redelijke zijn vrijheid nemen, naar buiten toe staat vader voor en achter zijn kinderen. Nog nooit heb ik Van Thiel iets negatiefs over zijn medewerkers horen zeggen. Meningsverschillen werden als zodanig vermeld. Daarbij ging hij er van uit, dat andermans overtuiging evenveel recht op respect had als de zijne. Een bijzondere ervaring was het om in die torenkamer met hem over een aanwinst te spreken. Naast de gebruikelijke kwalificaties had Van Thiel een heel eigen vocabulaire ontwikkeld. Schilderijen konden 'melig' maar ook 'laveloos' zijn. Een schriftelijk advies over een niet eigenhandige versie van Rubens' *Helena Fourment* hield hij beperkt tot de flegmatieke mededeling 'zij heeft de ogen van Tom Poes'.

Humanisten stellen veel prijs op intellectuele onafhankelijkheid en een eigen kritisch oordeel. Van Thiel had daarnaast ook een eigen kijk, een verrassende manier om naar de meest alledaagse werkelijkheid te kijken. Die eigen kijk kwam onder andere tot uitdrukking in buitengewone en buitengewoon geestige speeches. In elke situatie zag hij wel iets wat alleen hij kon ontdekken. Vertelde hij van een gezamenlijke ervaring, dan bleek hij vaak van alles te hebben waargenomen wat een ander ten enenmale was ontgaan. In een discussie bleek je van een probleem altijd weer een kant te kunnen zien waarvan je tevoren geen idee had. Hij schiep er ook zichtbaar genoeg in, een en ander nu eens even anders te bekijken. Ik ben er vrijwel zeker van, dat dat genoeg de diepere drijfveer is voor zijn belangrijke onderzoek naar lijsten om schilderijen. Van Thiel is voor zover ik weet de grootste kenner van Nederlandse lijsten uit de 17de eeuw ter wereld en de tentoonstelling *Prijst de Lijst* was daar het bewijs van.

De aanleiding tot vergaren van kennis omtrent lijsten ligt uiteraard in zijn museumwerk. Maar het gesprek over lijsten had altijd iets fascinerend dialectisch. 'Je kijkt nu wel naar dat schilderij, maar heb je wel op de lijst gelet'. 'Je denkt waarschijnlijk, dat die lijst uit die tijd is, maar weet je wel, hoe zo'n 17de-eeuwse lijst er echt uitzag'. 'Zeker die lijst is uit de 17de eeuw, maar hoort niet bij dat schilderij'. Voor je met de kunst begint, eerst het probleem eromheen oplossen. Waarom hadden wij de afstand niet genomen om daar een probleem van te maken? Waarom deed hij het wel? Hoe dan ook, Van Thiel heeft de kunstgeschiedenis verrijkt, door net een stapje verder terug te doen dan de meesten en uit die positie iets ongewoons, iets nieuws te zien. Van alle redenen waarom Van Thiel gemist zal worden in het Rijksmuseum is misschien wel de belangrijkste die zeldzame vorm van onafhankelijkheid, die eigen manier om de wereld waar te nemen en daar onbekommerd kond van te doen.